

OM DEN SVENSKE OVERSETTELSEN AV 'VITA MARIAE OIGNIACENSIS'

Gryt Anne Piebenga

Scandinavisch Instituut, Rijksuniversiteit Groningen

Rundt år 1215 skrev den franske presten Jacques de Vitry en bok om den salige Maria d'Oignies' liv. Denne boken, som kalles *Vita Mariae Oigniacensis*, ble kjent langt utover landets grenser og også i Skandinavia.¹ I Norge ble det rundt år 1300 oversatt noen deler av den latinske teksten til norrønt. I Sverige ble det rundt år 1500, altså noen hundreår senere, gjengitt en mye større del på mellomsvensk.

Det er denne mellomsvenske oversettelsen som vår forelesning handler om. Det spørsmålet som vi spesielt tar for oss, er hvordan denne oversettelsen, som bærer tittelen *Om Sankt Maria of Oegnies*,² forholder seg til originalen: Er det tilfeldig at bestemte passasjer er oversatt, og andre hoppet over, eller har oversetteren gått målbevisst til verks i sitt valg? Og hvordan er kvaliteten på oversettelsen? Et annet spørsmål er om oversetteren hadde et bestemt publikum for øyet da han, så lenge etter at *Vita* var skrevet, utgav sin svenske tekst - og hvis det var slik, hvem bestod dette publikum av.

Men før vi går inn på disse spørsmålene, først et par allmenne opplysninger om Maria d'Oignies og hennes *Vita*.

Maria d'Oignies og hennes Vita

Maria d'Oignies ble født rundt 1177 som barn av velstående foreldre i Nivelles, en by som ligger vel tjue kilometer syd for Brussel. Som liten pike skilte hun seg ut ved fromhet og alvor, og ved at hun øvde seg i askese. Da hun ble giftet bort, fjorten år gammel, forandret det henne ikke. Tvertimot: hun påvirket også mannen, og de ble enige om, at de skulle vie seg til omsorg for spedalske ved et hospital som het Willambroux, like utenfor Nivelles.

I det lange løp trivdes Maria ikke i Willambroux. Det var mange som oppsøkte henne for å be om råd, og hun fikk derfor ikke den stillhet som hun ønsket. Maria trakk seg så tilbake til Oignies, en landsby som ligger omtrent tjue kilometer sydøst for Nivelles. I Oignies hadde tre brødre rundt 1190 grunnlagt et augustinerkloster. Som kvinne kunne Maria naturligvis ikke tre inn i klosteret, men hun kunne

godt dra nytte av den åndelige innflytelsen som munkene utøvde.

Maria oppholdt seg i Oignies til hun døde, den 23. juni 1213. I de årene hun var der, utdypet hun sitt eget religiøse liv og styrket andres. Med blant disse andre hørte Jacques de Vitry, forfatteren av hennes *Vita*. Han hadde sjelesorgen for munken og var skriftefar for Maria og andre innbyggere av Oignies.

Kort før 1213 kom Fulco, biskop av Toulouse, til Oignies på gjennomreise. Denne høye geistlige var blitt fordrevet fra bispedømmet sitt av albigenserne, som særlig i Syd-Frankrike var tallrike. Fulco reiste nordover for å preke for et korstog mot sine landsmenn, som ble betraktet som kjetterske, fordi deres ideer stred mot kirkens lære. Underveis kom han også til bispedømmet Liège. Den fromheten han møtte her, særlig blant kvinner, gjorde et dypt inntrykk på ham. Han ble kjent med Maria d'Oignies og var til stede da hun døde. Kort tid etter hennes død bad han De Vitry, skriftefaren hennes, om å skrive en bok om de fromme kvinnene i bispedømmet Liège og om Maria spesielt. Fulco var overbevist om at en slik beretning ville få en positiv innvirkning, også på hans landsmenn.

De Vitry oppfylte biskopens ønske. Han skrev et *vita* over Maria d'Oignes, og utstyrte det med en *fortale*. I denne fortalen forteller han om Fulco og hans strid mot albigenserne; deretter forklarer han hvor stor motsetning det er mellom disse kjetterne og de fromme kvinnene fra Liège og omegn. Selve *vitaet* består av to bøker: den første behandler Marias ytre liv, den andre det indre. Noen vanlig levnetsbeskrivelse ble det ikke. Fremfor alt la De Vitry vekt på Marias fromhet og hennes åndelige liv. Opplysninger som vanligvis ikke mangler i biografier, som fødselsdatoen, foreldrenes navn og antallet brødre og søstre, finner man ikke i hans *Vita*. Leseren får også bare et vagt inntrykk av hvordan og hvor Maria bodde. Derimot er De Vitrys beskrivelse av hennes dyder, *botsøvelser* og nære samkvem med Gud svært utførlig.

Mye av det som De Vitry forteller, møter vi også i andre helgenlegender som ble skrevet på hans tid, og i de fleste henseender skiller *Vita Mariae Oigniacensis* seg derfor knapt ut fra dem. Det lyder for eksempel velkjent det han skriver om djevler som blir drevet ut av besatte, om helgener som omgås med Maria som om de var hennes nærmeste venner, om stjerner som skjerner henne mot regnet, om engler som støtter henne under en pilegrimsferd, og om sjeler som ber Maria be for dem, og som senere viser sin takk. Karakteristisk for legender om kvinnelige helgener er det som blir skrevet om Marias ungdom: Maria bryr seg ikke om å leke eller om pene klær, hun ber stadig, hun motsetter seg et giftermål, og når hun engang er gift, fortsetter hun med å be og å tukte seg selv.

Noe som var mindre gjengs i helgenbeskrivelser fra tiden rundt 1200, er elementet av mystikk. Maria har, på samme måte som de fromme kvinnene fra Liège som blir nevnt i 'Prologus', en nær omgang med Herren. Salomos Høysang, den boken i Det gamle testamente som i middelalderen ofte ble tilskrevet figurlig betydning (den skulle gi et uttrykk for forholdet mellom Kristus og hans brud), syntes å være skrevet for henne. Det blir da også mange ganger sitert fra Høysangen i Vitaet. Den dype fortrolighet som Maria har med Herren, kommer til uttrykk på flere måter. En gang forestiller Maria seg Kristi lidelse så intenst at hun kommer i dyp sorg og lar tårene strømme rikelig. En annen gang er hun i dagevis i en tilstand av henrykkelse. Da snakker hun ikke og spiser ikke, og hun er som stengt ute fra verden. Ofte ser hun i denne tilstanden av ekstase et syn, som hun etterpå, når hun har kommet tilbake til virkeligheten, forteller om til omgivelsene.

Hvordan vitaet om Maria d'Oignies ble oversatt til svensk

Når vi legger den svenske teksten "Om Maria af Oegnies" i *Fornsvenskt Legendarium* ved siden av den latinske i *Acta Sanctorum* og sammenligner dem med hverandre, merker vi temmelig snart at det langt ifra er tale om en fullstendig oversettelse: Av "Prologus" er bare en liten del gjengitt i den svenske teksten, og av det egentlige "Vita" er den første boken ikke fullstendig oversatt, og den andre svært ufullstendig. Sett under ett gjengir den svenske teksten dermed ikke mer enn omtrent en tredjedel av den latinske.

Av "Prologus" er bare de passasjene oversatt som handler om de fromme kvinnene fra bispedømmet Liège. De delene der Jacques de Vitry personlig henvender seg til Fulco og forteller om hans vanskeligheter med albigenserne, er ikke gjengitt. Vi kan anta at spørsmålet om disse frafalne ikke har sagt oversetteren noe - noe som ikke er å undre seg over, for denne hendelsen hadde utspilt seg langt borte og lenge før hans tid. Hvor ukjent han var med hele historien, viser seg ved at han den ene gangen han nevner albigenserne, snakker om "hedninger" i stedet for om "kjettere fra Provence" [haeretici Provinciales], som den bokstavelige oversettelsen skulle ha lydt.

Også de delene av "Prologus" er utelatt der det tydelig fremgår at Jacques de Vitry er forfatteren av *Vita*. I den svenske oversettelsen blir det altså ikke nevnt noe forfatternavn. For leserne må det på denne måten reise seg visse spørsmål. Hvem skulle de for eksempel tenke på når Jacques de Vitry av og til skriver i første person,

og dette "jeg" også er gjengitt i den svenske teksten?

Mange passasjer av det egentlige *Vita* er hoppet over. Særlig de monotone delene om Marias tro og hennes asketiske levevis er forblitt uoversatt. Oversetteren har i det hele hatt større interesse for fortellinger om konkrete begivenheter enn for de mer abstrakte delene. Av den første boken har han derfor bare oversatt begynnelsen temmelig fullstendig. Etter hvert som teksten skrider frem, hopper forfatteren over stadig mer: Av den tredje boken - som beskriver Marias åndelige liv - er temmelig mange passasjer forblitt uoversatt. Riktignok blir for eksempel Marias sju dyder - gudfryktighet, fromhet, kunnskap, styrke, beskjedenhet, forstand og visdom - nevnt, men de lange forklaringene som er tilføyd, er for en stor del falt vekk.

Oversetteren kan nok ha hoppet over mye, men det han har oversatt, er godt. En sammenligning av den latinske teksten med den svenske viser at han har hatt lite vanskeligheter med språket. De feilene han gjør, er fåtallige og skyldes vanligvis at han ikke har vært på høyden med de geografiske og historiske omstendighetene. Når han for eksempel forteller at Maria skal arbeide i "en spetal, som kallas niuigella i bynom som kallas vilebroth", har han forvekslet stedsnavnet Nivelles med navnet på hospitalet Willambroux. Og når han forteller at en viss Gwido er kirketjener "i enne domkyrkio som kallas camarasensis", skulle det ha stått at Gwido kommer fra byen Cambrai. Ofte har oversetteren ganske enkelt sløyet de geografiske navnene. Om Maria forteller han for eksempel bare at hun levde "oppa samma tidh oc stadh" som de fromme kvinnene fra Liège. I den latinske teksten står det her at hun ble født "in Episcopatu Leodiensi in villa, quae dicitur Nivella" (det vil si: i bispedømmet Liège, i byen som kalles Nivelles).

Og når oversetteren forteller at byen Liège ble inntatt av hedningene ("aff hedhningommen") viser det seg at den historiske situasjonen ikke var klar for ham. Det var sikkert ingen hedninger i den vanlige betydningen av ordet som erobret Liège, men brabantiske soldater, som De Vitry betegner som 'inimici' og 'hostes'. Heller ikke hadde oversetteren helt klart for seg hvordan situasjonen var i Oignies. Han fremstiller det som om det var et nonnekloster der. Men det var ikke tilfellet. En del kvinnelige medlemmer av munkenes familier, og andre kvinner, blant dem Maria, hadde slått seg sammen i nærheten av klosteret. De utgjorde et lite fellesskap som gjorde bruk av de mulighetene som klosteret bød på, slik som det å kunne bivåne kirkelige tjenester.

Men dette betyr ikke at teksten som helhet har budt på problemer for oversetteren. Han har tvert om forstått teksten så godt at han, til tross for at han har utelatt eller trukket sammen deler, har fått et hele ut av den i oversettelsen.

Hva slags publikum ble *Vita Mariae Oigniacensis* oversatt for?

Hvilket publikum hadde oversetteren for øyet da han oversatte *Vita Mariae Oigniacensis* til svensk? Svaret på dette spørsmålet kan finnes ved å se på det håndskriftet som oversettelsen er overlevert i. Det er det såkalte Linköping-håndskriftet (Codex Lincopensis XXXIX), som dateres til omtrent 1520, og som er laget i det kjente birgittinerklosteret i Vadstena. Det omfatter i tillegg til Maria d'Oignies' vita knapt tretti andre tekster. De handler i det store og hele om helgener. Noen er avskrifter av eldre tekster, andre er for første gang publisert i denne kodeksen.

Den svenske oversettelsen av *Vita Mariae Oigniacensis* er tekst nummer to i Codex Lincopensis. Det kan ikke fastslås med sikkerhet om den er skrevet av etter et eldre forelegg, eller om den er publisert for første gang i denne kodeksen. Men etter språket å dømme kan et eventuelt forelegg ikke være av eldre dato enn rundt 1450.

På grunn av at teksten er tatt inn i et håndskrift som er laget i Vadstena, kan man slutte at oversettelsen var beregnet for medlemmer av birgittinerordenen. Dette er en opplysning som klargjør mye. Birgitta av Sverige og medlemmene av birgittinerordenen eller Ordo Sancti Salvatoris - grunnlagt i 1346 - forholdt seg til troen på en måte som viser nært samsvar med den måten Maria d'Oignies opplevde sin tro på. I likhet med Maria d'Oignies strevet også birgittinerinnene etter en sjelens forening med Gud via kontemplasjon, og også i likhet med Maria hadde de en dyp ærbødighet for Kristi lidelse. Maria d'Oignies' Vita hadde således, selv om dette var tre hundreår gammelt, i det store og hele ikke mistet sin betydning for birgittinerinnene.

Ikke i alle henseender kunne Maria d'Oignies sees på som en åndsfrende av Birgittas tilhengere. For eksempel ville de ikke følge henne i hennes strenge askese. Den svenske oversetteren advarer - for øvrig i tilslutning til Jacques de Vitry - leserne sine ikke bare om ikke å være så strenge med seg selv som Maria d'Oignies, men han har dessuten rensket *Vita* for dem. Når Jacques de Vitry for eksempel forteller at Maria d'Oignies som straff tilføyer seg selv dype sår fordi hun under en sykdom har spist kjøtt og drukket vin, forandrer oversetteren passasjen slik at det bare står at hun gjør bot.

Mannen - i prinsippet kan det også ha vært en kvinne - som har oversatt *Vita* til svensk, har gått bevisst til verks. Han hadde et bestemt publikum for øyet, nemlig birgittinerinnene, og oversatte deretter de delene av teksten som han tenkte var av

interesse for dem. Passasjer om hendinger som på hans tid ikke lenger var aktuelle, slik som for eksempel kampen mot albigenserne, utelot han. Det samme gjorde han med de altfor ensformige delene om Marias indre liv. Det som ble igjen, var en tekst som telte en god del færre ord enn det latinske *Vita*, men som likevel tok sikte på det samme, nemlig oppbyggelse, eller sagt på en annen måte tilskyndelse til fordypet religiøst liv.

MERKNADER

- 1 Utgitt av Gottfried Henssen S.J. i *Acta Sanctorum*, Junii IV, Antverpiae 1707, s. 636-666.
- 2 Utgitt av G. Stephens og F.A. Dahlgren, in: *Ett forn-svenskt legendarium*, bind 3 (*Svenska Fornskrift-Sällskapets Skrifter* 7:3, Stockholm 1874, s. 390-433).

SUMMARY

The *Vita Mariae Oigniacensis* deals with Maria of Oignies (ca. 1177-1213) - a woman from the bishopric of Liège who lived an austere life and worshipped the Passion of Christ. The *Vita* was written around 1215 by her confessor, Jacob of Vitry, and became widely well-known. Around 1500 a translation of about a third of the text appeared in Swedish. The article explains that the translator made a conscious choice: He left out parts of the text which dilate too much upon Maria's spiritual life. Furthermore, he systematically omitted the description of events which were topical around 1200, like for instance the struggle against the Albigensians. His aim was to offer the female members of the Birgitta order a text in which it became clear how Maria of Oignies, a kindred spirit, had lived and believed.